

تمایز آشنایی با صامت‌ها، مصوت‌ها و علائم پر کاربرد

📖 اهداف درس

- انتظار می‌رود بعد از فراگیری این درس دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:
۱. صامت‌ها، مُصَوِّت‌ها و علائم پر کاربرد قرآنی را شناخته و نقش هریک را در تلاوت صحیح قرآن تبیین نمایند؛
  ۲. حروف مقطعه را تعریف نموده و شیوه‌ی قرائت صحیح آن را بیان کنند؛
  ۳. دانش به دست آمده را هنگام تلاوت قرآن به کار بسته و آیات قرآن به ویژه حروف مقطعه را با مهارت کافی قرائت نمایند.

قرائت صحیح و روان قرآن در گرو شناخت صامت‌ها، مصوت‌ها، نشانه‌ها و قاعده‌های صحت قرائت و پیوسته خواندن کلمات است؛ تلاوت صحیح آیات قرآن مهارتی است که با تمرین و انس با کلمات قرآن و تشخیص به هنگام این عوامل رخ می‌نماید. در این درس ضمن تعریف عوامل یاد شده به معرفی صامت‌ها، مصوت‌ها و علائم پر کاربرد قرآنی می‌پردازیم.

عوامل مؤثر در قرائت صحیح آیات

هنگامی که کلمات قرآن را می‌نگریم، درمی‌یابیم که برای خواندن صحیح کلمات باید چهار عنصر را بشناسیم؛ «۱- صامت‌ها، ۲- مصوت‌ها، ۳- علایم، ۴- قواعد صحت قرائت و پیوسته خوانی کلمات».

الف) صامت‌ها (حروف)

آواهایی را گویند که هنگام تلفظ، مخرج و محل تولید معینی در دستگاه تکلم دارند؛ صامت‌ها همان حروف هستند که به کمک مصوت‌ها (صداها) خوانده می‌شوند. صامت‌ها در زبان عربی ۲۸ حرف می‌باشند که هر کدام دارای شکل نوشتاری، اسم و تلفظ خاصی است.

شکل نوشتاری

اگرچه شیوه‌ی نگارش حروف در خط عربی و قرآن در بیشتر موارد با فارسی یکسان است؛ اما در این بین تفاوت‌هایی نیز دیده می‌شود. مهم‌ترین موارد تفاوت عبارت‌اند از:

- تاء گرد؛ مانند: **قُوَّةٌ، رَحْمَةٌ**
- کاف بدون سرکج؛ مانند: **لَكَ، سَلَكَ**
- لام کشیده؛ مانند: **قَالَ، مِنَ الذُّلِّ**

برخی نشانه‌های جایگزین حروف

- الف: **قَالَ** ← **قُلْ**
- واو: **دَاوُدَ** ← **دَاوُد**
- یاء: **إِبْرَاهِيمَ** ← **إِبْرَاهِيمَ**
- نون: **نُنَجِّي** ← **نُنَجِّي**

اسامی حروف

اسامی حروف معمولاً برای نام بردن و شناسایی آنها استفاده می‌شود. اسامی حروف عربی عبارت‌اند از:

شکل	ا	ب	ت	ث	ج	ح	خ	د	ذ	ر	ز	س	ش	ص
اسم	الف	با	تا	ثا	جیم	حا	خا	دال	ذال	را	زا	سین	شین	صاد

شکل	ض	ط	ظ	ع	غ	ف	ق	ك	ل	م	ن	و	ه	ی
اسم	ضاد	طا	ظا	عين	غین	فا	قاف	کاف	لام	میم	نون	واو	ها	یا

تلفظ حروف

نحوه ی تلفظ بیشتر حروف عربی و فارسی یکسان بوده و تنها تلفظ ده حرف «ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، و» در لهجه ی عربی متفاوت است. در درس های پایانی تلفظ صحیح این حروف خواهد آمد.

ب) مصوّت ها

صداهایی را گویند که در حین تولید، خودشان به تنهایی تکیه گاه و مخرج خاصی در دستگاه تکلم ندارند؛ مصوّت ها همان صداها ی کوتاه و کشیده اند که صامت ها (حروف) به کمک آنها خوانده می شوند؛ برای مثال اگر برای خواندن کلمه ی «فتح» از هیچ مصوّت و حرکتی استفاده نکنید، قابل خواندن نیست؛ به همین علت است که حروف را صامت و صداها را مصوّت می نامیم.

از سوی دیگر اگر حرکت هر حرف به درستی ادا نگردد و تغییر یابد، کلمه به صورت صحیح ادا نشده و چه بسا به تغییر معنا و مفهوم نیز بیانجامد؛ برای مثال کلمه ی «فتح» را می توان به صورت های گوناگونی مانند ﴿فَتَحَ، فُتِحَ، فَتَحُ و...﴾ خواند که هریک دارای معنایی متفاوت می باشند.

در زبان عربی مصوّت ها (صداها) به دو دسته تقسیم می شوند: کوتاه و کشیده؛ مصوّت های کوتاه عبارت اند از: فتحه (ـَ)، کسره (ـِ) و ضمه (ـُ).

مصوّت های کشیده نیز عبارت اند از: الف مدی «ا»، یاء مدی «ی»، واو مدی «و» که به آنها حروف مدی نیز می گویند. در زبان عربی کیفیت ادای «فتحه و الف مدی»، «کسره و یاء مدی» و «ضمّه و واو مدی»، یکسان، امّا میزان کشش آنها متفاوت است؛ یعنی در صورت دو برابر کشیدن مصوّت کوتاه، مصوّت کشیده تولید می شود.

ضمه 	کسره 	فتحه 	کوتاه (حرکات)	مصوت‌ها
واو مدی (و)	یاء مدی (ی)	الف مدی (ا)	کشیده (حروف مدی)	

ج) علائم

در قرآن کریم به علائمی برمی‌خوریم که برای قرائت صحیح، لازم است آنها را به خوبی بشناسیم؛ پرکاربردترین علائم بدین شرح است:

سکون « ۞ »

حرفی را که هیچ‌گونه مصوّت و حرکتی (اعم از کوتاه و کشیده) نداشته باشد، «ساکن» می‌نامند؛ حرف ساکن همیشه به کمک «حرف متحرک پیش از خود» در یک بخش خوانده می‌شود؛ مانند:

$$\text{أَمِهْلَهُمْ} = \text{أَم} + \text{هَلْ} + \text{هُمْ}$$

برای نشان دادن حرف ساکن از نشانه ی « ۞ » استفاده می‌شود؛ مانند:

أَمِهْلَهُمْ

تشدید (ّ)

اگر دو حرف همانند در «یک کلمه» تکرار شوند، چنانچه اولی ساکن و دومی متحرک باشد، حرف اول نوشته نشده و به جای آن علامت تشدید « ّ » روی حرف دوم قرار می‌گیرد؛

مانند: مَسَّس ← مَسَّ

مد (م)

مدّ به معنای امتداد و کشش صدای «حروف مدّی» بیش از مقدار معمول می باشد.
هرگاه بر روی حروف مدی (ا ، ی ، و) علامت (م) قرار گیرد، این صداها حدود دو تا سه برابر مقدار معمول کشیده می شوند؛
مانند:

شَاءَ جِيءَ سَوَّءَ ءَالَنَ رَادَّ
كهيعص حم عسق *

د) قاعده های صحت قرائت و پیوسته خوانی

خواندن صحیح و پیوسته ی آیات در گرو شناخت و رعایت برخی قاعده های صحت قرائت و پیوسته خوانی کلمات است؛ قواعدی مانند رفع التقاء ساکنین، اشباع هاء ضمیر، چگونگی ابتدا به همزه ی وصل و ...؛ در درس های آینده با این گونه قاعده ها آشنا شده و تلاش می کنیم با تمرینات عملی هدفمند، زمینه ی کسب مهارت در تلاوت صحیح و روان آیات را فراهم آوریم؛ برای شروع با نحوه ی صحیح خواندن حروف مقطعه آشنا می شویم.

نحوه ی قرائت حروف مقطعه

در ابتدای ۲۹ سوره ی قرآن کریم یک یا چند حرف از حروف الفبا آمده است که برخی به صورت پیوسته نوشته شده است؛ این حروف را «مقطعه» گویند؛ یعنی حروفی که در کتابت و نوشتار سرهم نوشته شده اند، ولی هنگام خواندن جدا از هم و هر حرف با اسمش خوانده می شود؛ مانند:

الم که خوانده می شود اَلِف لام میم

در دو عبارت آخر روی حرف «عَیْنُ» هم علامت «مد» قرار گرفته که باید «یاء» وسط را با کشش بیشتر بخوانیم.*

حروف مقطعه بدون ذکر مواردی که چند بار تکرار شده‌اند عبارت‌اند از:

ص ق ن طه طس یس حم الم
الر طسم المص المر کهیص حم عسق

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با دقت قرائت نمایید.

لَا يَسْتَحْيَ، لَا تَكُونُ فَسَيَكْفِيكَهُمْ يَسْتَغْفِرُ
يَذْكُرُ يَشْقُقُ يَطُوفُ يَصْعَدُ بَيْنَا زَيْنَا
مَا عَلَيْنَا ذُرِّيَّتِي رَبِّيُونَ لِيُولِّبَ يَصَدَّعُونَ
لَنَصَّدَّقَنَّ لَاْمَنِيْنَهُمْ لَاْضِلْنَهُمْ أُمِّيُونَ مَسْنَى
لِلْحَوَارِئِنَ نُنَجِّكَ عَلَيْنَ فَلْيُغَيِّرَنَّ وَلِيَّ
أُمِّيْنَ تَرِيْنَ تَرِيْنِيْ وَكَلِّبْكُمْ

رُكَّامًا مَلَجًا مُتَحَيِّرًا مُكِبًّا إِلَّا شُرْعًا
هَيْنًا كَافَّةً مُصَفًّى غُزًى مُسَمًّى مُصَلًّى
زُجَاجَةً بِمُصِيطَرٍ مُمَزَّقٍ جَنَّةٍ بِقِيعَةٍ بِيَايَةٍ

صَفَّتْ مُتَبَرِّجَتٍ لُجِّيٍّ لِسَبَاٍ ءَانِيَةٍ أَجْنَحَةٍ
 حَفِيٍّ خُوَارٍ هَالِكٍ أَذَنٍ ظَمًا فِدِيَةٍ فِدِيَةٍ
 مَخْمَصَةٍ جَانٍّ مُتَبَرِّجٍ دُرِّيٍّ بَرِيٍّ مُتَجَوِّرَتٍ

مهارت افزایی (۲): حروف مقطعه را با دقت بخوانید.

ص ق ن طه طس يس حم الم
 الر طسم المص المر كهيعص حم عسق

مهارت افزایی (۳): با مراجعه به قرآن دو آیه ی آغازین ۲۹ سوره ای که دارای حروف مقطعه است را قرائت فرمایید.

مهارت افزایی (۴): سوره ی «ق» را با بهره از تلاوت قاریان برتر استماع نموده و تلاش کنید آیات را صحیح و روان تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ
مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ أَوِذَا مِتْنَا
وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ
مِنْهُمْ وَعِندَنَا كِتَابٌ حَفِيزٌ ﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا
جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيجٍ ﴿٥﴾ أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى
السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ
﴿٦﴾ وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا
مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ
﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبْرَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ
وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لِّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ
﴿١٠﴾ رِّزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ

١١ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ١٢ وَعَادُ
 وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ١٣ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ
 كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ١٤ أَفَعَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ
 فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ١٥ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعَلَهُ مَا
 تُوَسَّوَسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ١٦ إِذْ
 يَنْتَقَى الْمَتَلَقِّانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ١٧ مَا يَلْفِظُ مِنْ
 قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ١٨ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ
 ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ١٩ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ
 ٢٠ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ٢١ لَقَدْ كُنْتَ فِي
 غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ٢٢
 وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَتِيدٍ ٢٣ أَلْقِيََا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ
 عَنِيدٍ ٢٤ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ٢٥ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ
 إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ٢٦ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا

أَطْعَيْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْصِمُوا
 لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا
 أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ
 مِنْ مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزِلْفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَذَا مَا
 تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيفٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ
 بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ
 مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
 مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ
 مَحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ
 أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ
 ﴿٣٨﴾ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ
 طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ
 وَأَدْبَرَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾ وَأَسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ

قَرِيبٌ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ
 ﴿٤٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ
 تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ
 ﴿٤٤﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرْ
 بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. صامت‌ها و مصوّت‌ها را تعریف نمایید.
۲. نحوه‌ی خواندن حروف مقطعه را با ذکر دو مثال توضیح دهید.
۳. در کدام گزینه نحوه‌ی قرائت حروف مقطعه به درستی ذکر شده است؟
 الف) حم: حاء میم
 ب) کهیعص: کاها یا عین صاد
 ج) حم عسق: حا میم عین سین قاف
۴. علائم پرکاربرد قرآنی را نام برده و با ذکر مثال نحوه‌ی خواندن صحیح کلماتی که دارای این نشانه‌ها است را توضیح دهید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود قرائت نموده و به نقد تلاوت یکدیگر بپردازید.